

*Галина Анатоліївна БАЛУГА,
аспірант кафедри філософії
Криворізького педагогічного університету*

КОНСЕНСУС ЯК МОВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ

Навколишній світ, який визначає всі наші турботи і зусилля, є фактом, що здійснюється лише як прояв духовного. Означений Е.Гуссерлем як “життєвий світ”, він є духовним витвором у нас і в нашому історичному житті, тому немає підстав для суперечливого твердження, що він повинен мати інше, ніж суто духовне пояснення. “Життєвий світ” Е.Гуссерля є сферою первинної очевидності, в якій живе соціум і який є передумовою наукового теоретичного мислення. “Кожний духовний образ перебуває сутнісно в певному універсальному історичному просторі або в певній особливій єдності історичного часу через існування й послідовність він має свою історію” [3, 67]. Простежуючи історичні зв'язки, Е.Гуссерль доходить висновку, що людство виступає єдиним утворенням, пов'язаним множинністю культур як такого духовного зв'язку, що зумовлює їх взаємовплив і взаємовідтворюваність. Дух, вважає Е.Гуссерль, долає національні відмінності, отже, народи постають як включені в простір єдиної духовності.

На нашу думку, припущення духовності як єднального начала дозволяє твердити про можливість відтворення його засобами комунікації. Спілкування функціонально забезпечує оптимальну можливість організації наявного соціуму в єдине ціле. Розгортаючи цю думку, слід відтворити комунікацію як такий духовний простір, що містить у собі інтенційну безкінечність, завдяки якій духовне буття вступає в процес постійного оновлення. Маємо на увазі оновлення через всезагальний дух культури, що є безконечним процесом. “Цей процес від самого початку здійснюється комунікативно,” – пише Е.Гуссерль, протезуючи шлях прогресуючого перетворення всього людства на форму нової історичності.

Таким чином, комунікація – це необхідний закон і буттєва потреба, новий діалектичний рівень, що неминуче приходить на

зміну монологічно побудованій трансцендентальній феноменології суб'єкт-об'єктного відношення як відношення інтерсуб'єктивності, життєвої взаємодії принаймні двох здатних до дії та спілкування суб'єктів, які за допомогою комунікативних засобів вступають у міжособистісні стосунки. Нова модель, у якій мова постає універсальною феноменальною реальністю, дає можливість з'ясувати загальні структури інтерсуб'єктивності, що є, на наш погляд, основою комунікативності і підставою онтологічних допущень.

Природа мови і комунікації має вражаючу здатність охоплювати спільною істиною те, що кожний думає і мовить окремо. Інакше, "коли я з кимось говорю про щось, то я зовсім не пов'язаний думкою, що кожний із нас не охоплює своїм судженням істини, але вся істина охоплює нас тим, що думає кожний з нас окремо" [1, 82]. Субстанція мови зосереджує істину, що розкривається в комунікативному, отже, і соціальному просторі існування людини. Справи, про які ми говоримо, виявляються як щось для всіх загальне, спільне. "Те, що ми називаємо істиною – відкритість, неприхованість – у цьому випадку має власну темпоральність і свою власну історичність. У всіх наших пошуках істини ми зі здивуванням помічаємо, що не можемо сказати правду, не звертаючись до когось і не відповідаючи комусь, тобто без спільності, яку дає досягнуте взаєморозуміння" [1, 82]. Отже, істина передбачає спільність думок і діянь.

Таким чином, мовна субстанція, взаємовідтворювана комунікативним простором, є багатоаспектне відношення, фундаментальність якого вимірюється у взаємозв'язку мовної і комунікативної компетенції, відтворюваних у актах розуміння і соціальної взаємодії. Говорячи про істину, зосереджену в ідеально-реальному зв'язку мова-комунікація, ми маємо на увазі соціальну істину, осягаючи яку, свідомість людини стає більш істинною і тим самим робить більш істинним людину і суспільство, в якому вона перебуває.

Якщо істина є загальнозначущою, як і мовна компетенція, то правда характеризує той смисл, який надається суб'єктом. Отже, правда можлива лише на рівні комунікації. Субстанція мови як абсолютний феномен, що зосереджує істину, звучує багатоманітне

поле правд і відтворює їх у комунікативному просторі їх співіснування. Правда характеризує не так стан суб'єкта, як можливість взаємодії між суб'єктами. Таке співвідношення істини і правди є динамічнішим у соціальній сфері, ніж у гносеологічній, оскільки в ній правда позначає єдність смислу, істини і справедливості. Соціальна істина є допущення співіснування правд, що можуть не лише конкурувати, а й переходити одна в одну.

Мова отримує своє буття лише в здійснюваному нею взаєморозумінні. Взаємна домовленість постає як життєво-необхідний процес людської спільності. В актах взаємодомовленості проживається життя людської спільності, унікальний процес, у якому розкривається світ. Взаємодомовленість постає як проміжний феномен між учасниками аргументації. Як вважає Г.Гадамер, світ є загальною основою, сферою, в яку ніхто не вступає, яку всі визнають і яка пов'язує між собою всіх тих, хто розмовляє один з одним. "Усі форми людської життєвої спільності суть форми спільності мовної, більше того: вони утворюють мову. Адже мова в сутності своїй є мова розмови. Лише завдяки процесу взаєморозуміння вона стає дійсністю. Тому вона не є простим засобом для досягнення взаєморозуміння.

Тому штучні системи взаєморозуміння ніколи не є мовою" [2, 516]. Виходячи з такої точки зору, легко пояснити, що штучні мови позбавлені символів, які роблять можливим розуміння, позбавлені сенсу, це означає, що будь-яке розуміння вже одвічно є мовним.

Отже, перебування в середовищі природної мови є перебування у взаєморозумінні. Мовні засоби самі по собі не є предметом такого взаєморозуміння, а демонструють лише його мовний характер. Мовний світ, у якому ми перебуваємо, не є остаточною межею нашого пізнання світу, зайвим прикладом цього є феномен розуміння інших мов і традицій. Попри відмінність мов і традицій, культур і світобачення, скрізь виражається людський світ, тобто світ, що має мовну природу. Як такий, будь-який "світ" здатний до пізнання іншого, а отже і до розширення власного образу світу; він відповідно досяжний і для інших світів. Людина здатна своїми силами зрозуміти і осягнути той вид світу, в якому світ виявляє себе в іншій мові.

Припущення мовної компетенції як деякої площини ідеальної мовної субстанції тяжіє до розгляду її як абсолютної категорії. “Щоб осягнути антропологічний характер категорії абсолютного, слід врахувати категорії, які стоять між вершиною, що називають Богом, та верхівкою-абсолютом, а саме: обставини, свідомість, розум, особистість. Разом вони гуманізують наперед абсолют” [5, 121].

Істина як *абсолютна* категорія є *абстрактною* категорією. *Абстрактна* категорія є *формальною* категорією. Істина набуває сенсу, вихоплюючи з мовлення те, що є правдою. Співвідношення між істиною і правдою виявляється співвідношенням між ідеальною та реальною комунікативною спільнотою. Істина як правда повинна вирізнятися як можливість консенсусу в ході аргументації. Людина є думка, а думка – це буття. Досягнення спільності в ході аргументації є прорив до ідеальної комунікативної спільноти, що є сяганням істини. Як комунікативне узгодження консенсус є цінністю, що в мінливому потоці мовлення набуває стабільності, виступаючи як умовна проекція істини. Розглянемо це детальніше.

Відомо, що тлумачення істини далеке від однозначності. Різні концепції “ступенів істини”, “окремої істини”, “істиноподібності” чи “правдоподібності”, “ймовірної істини” вельми однобоко виявляють це поняття. Античні філософи, що одні з перших вловили існування ступенів істини, відтворили її як феномен, що впливає з діалектичних диспутів, які є мовленнєвим потоком і потенційно містять істину.

У роботі “Про сутність істини” М.Гайдеггер виокремлює узвичаєне розуміння її як дійсності. “Істина – це значить дійсне,” – пише М.Гайдеггер. Істина полишається “у собі”. “Вона вважається метафізикою як неперехідне і вічне, яке ніколи не може бути побудоване на перехідності і тлінності людської істоти. Як ще зможе тоді сутність істини знайти в свободі людини свою наявність і основу” [7, 96], що покладається в основу зв'язку людської свободи й істини. Якщо істина – є правда, дійсність, то свобода є вираз внутрішньої можливості правильності. Свобода отримує свою сутність із першопочаткової сутності єдино існуючої істини. Висловлювання, яке є правильне, – є правдою і в такому відкритому відношенні є відкрите суще. Свобода розкривається як допущення

буття суцього. Таким чином, на думку М.Гайдеггера, “допущення буття – це значить прийняття участі в суцому”. Відоме етимологічне тлумачення істини М.Гайдеггером пояснює її як неприхованість.

Свобода, що розуміється як відкритість, допущення буття суцього, наповнює і здійснює сутність істини. “Істина – це не ознака правильного речення, яке висловлюється людським “суб’єктом” про “об’єкт” і потім десь, у невідомій сфері, має силу, але істина є розкриття суцього, завдяки якому існує відкритість. У відкрите відкритості перенесена вся людська поведінка і відношення,” – підсумовує М.Гайдеггер [7, 98]. І тим парадоксальнішого вигляду набуває твердження філософа про те, що допущення буття одночасно є і прихованість.

Не підлягає сумніву твердження, що плюралізм думок є нормальним станом суспільства, монополізм думки є лише уламок загального соціокультурного середовища. Множинність позицій у ході аргументації, між якими можуть виникнути суперечності, знаходиться в стані нетривкої рівноваги. Рівновага тримається на тому, що суперечність не виходить за межі вільної комунікації в площину насильства. Порушення її є орієнтація прогресових надбань у бік їх катастрофи. Істині в такому разі загрожує небезпека втратити загальнолюдський зміст. Об’єктивна істина є заперечення її суб’єктивного боку. Соціальна істина як критерій сенсу і прогресу, стабільності і гармонії є надбання єдиної культури суспільства, а не ідеальний філософський факт. Як надбання культури соціальна істина об’єктивна і єдина в цій якості. Існуючи як поєднання множинності індивідуальних смислів, “істина у всьому обсязі моноплюралістична тому, що кожний, хто її прагне, торкається, шукає її, – надає їй свого смислу. Цими смислами вона й тримається. Вона одна, але в багатьох смислових відтвореннях” [8, 60].

Соціальна істина відбувається як істина об’єктивна. У цьому твердженні закладена фундаментальна її властивість – наявність загального смислу, узгодженого з індивідуальним смислом. Істина повинна постати не тільки об’єктивною, тобто очищеною від суб’єктивно-особистісних домішок, але і як те, що якимось чином виявляється вартісним для індивідуальності. Об’єктивна істина, що

виступає як абстрактна всезагальність, повинна містити єдність смислів неповторних унікальностей, що мислиться як суще в цілому.

Те, в чому людина не бачить смислу, що не становить для неї значення, людського інтересу, – не стає істиною, яка може бути розкрита через множинність індивідуальних смислів. “Я готовий прийняти об’єктивність факту, об’єктивність закону природи або суспільства, але і в цих випадках Я завжди, можливо, не зовсім усвідомлено, але ставлю питання про їх значення для мене. Тим більше, якщо мова йде про закон суспільного життя, – про те, що вже прямо може мати значення для моєї долі” [8, 60]. Екзистенціальне тлумачення істини, що зміщує її в бік суб’єктивізації, активізує саме цю властивість істини – вкладання суб’єктом власного смислу в істину. Пошук істини стає можливим, коли суб’єкт відчуває *сене* пошуку. Цей смисл для людини набуває суб’єктивного вираження, проте об’єктивно він повинен набувати загальнолюдського сенсу. Припущення консенсусу як відображення істини в соціальних процесах є моно-плюралістичною концепцією істини. Внутрішній зв’язок об’єктивності і суб’єктивного смислу, що пролягає у взаєморозумінні, виявляє істину як універсальний, загальнозначущий смисл. Егоїстичні прояви, що підвладні людині як природній істоті, занурюють її в ілюзорний світ власного Я, логічна перспектива якого – цілковита порожнеча. **Консенсус як загальнозначуща категорія обов’язково містить кантівський імператив, що поєднує суб’єктів мови в комунікативну спільність – конституенту мовної і комунікативної компетенції.** Ця універсальність виявляється осередком множинності узгоджених індивідуальних смислів, загал яких становить соціальну істину як загальнозначущу. Вона в силу її імперативності залишається такою, доки існують і реалізуються індивідуальні і неповторні смисли.

Універсальність смислу консенсусу, що зберігається в мовній компетенції, є передумова здійснення індивідуальних смислів, а також критерій, загальний для всіх людей, тому він постає як необхідна умова індивідуальної свободи. Консенсус як здійснення істини є, загалом, внутрішнім моментом індивідуальних смислів і людської свободи.

Соціальна істина не відкривається лише завдяки зовнішнім інтелектуальним чи вольовим зусиллям. Головними є зусилля щоденної духовної роботи, пов'язаної з *очищенням від маловартісного і готовністю до відкритості*. У цьому випадку можна говорити, що досягнення консенсусу як моменту тривкості істини є творчий процес. Істина пізнається через "катарсис", обов'язковий компонент істини. Отже, істина - це не самовідмежування, а шлях досягнення власної глибини, пошук людського в самій людині. Саме через це істина є культурний феномен, шлях духовного розвитку особистості. Жертовність, зреченість є характеристиками класичної концепції істини. Осягання істини в самоті є осягання істини однієї для всіх.

Людська природа істини тримається лише у потенційно безособистісному вимірі мовної субстанції; власний суб'єктивний смисл завжди перебуває у відношенні зі спільним сенсом. Зберегти людське у людині означає зберегти власну унікальність і власну свободу, яка реалізується як істина у сфері вільного спілкування. Людська свобода, відзначена М.Гайдеггером як один із критеріїв істини, реалізується в культурі – смисловартісному універсумі, що конститується в актах комунікації. Там, де людина не усвідомлює своєї свободи, проходячи повз істину і самоцінність, спостерігається позиція між "так" і "ні". Коливання "так" і "ні" не можуть утримати істину. Той, хто висловлює думку на самоті, не має впевненості; такий вияв самоцінності не є дійсним, оскільки не поцінований іншими. Культурна спільнота – це обмін самоцінних позицій, кожна з яких претендує на загальнозначущість, лише тоді самоцінні позиції проявляються як інтерес стосовно один одного.

Характеризувати плюралізм думок у соціальній сфері як намагання істини ще не є достатнім. Хаотичний безперервний потік не вивірених і не виважених думок є релятивним, а не стійким. Сукупність різнорідних неорієнтованих думок не прокладає шлях до істини, а хаотично змінює напрямок до неї. Будь-яка думка, що претендує наблизитись до істини, повинна орієнтуватись лише на загальнолюдські цінності. Злиття свідомостей окремих індивідів призводить до тоталітаризму як соціальної не-істини.

Таким чином, консенсус містить у собі суперечність, що полягає в протистоянні індивідуальної і колективної свідомості. Цей розрив і складає динаміку руху до істини.

Мовна і комунікативна компетенція як загальна здатність до розуміння і його потреба дозволяє узгодити співмірність структур колективної свідомості (абстракції мовних систем) і свідомості індивідуальної (психо-розумової діяльності). Полярність мови (внутрішнє відношення уявного іншого), свідомість повної моральної організації світу, набування статусу семіотичного суб'єкта, включеного в культурну сферу, динаміка мовлення становлять механізми досягнення консенсусу як руху до істини.

У консенсусі відбувається додання розділеності сфер духовного життя. Кожний з учасників аргументації, що сягає консенсусу і має власну істину, стає причетним до загальної істини тому, що прогрес, суспільство, історія мають для нього безпосередній життєвий сенс. Індивідуальні смисли, зосереджені в консенсусі, підтримують собою поступальний рух історичного процесу. Царина істини – це сфера вільної комунікації. Мовна і комунікативна компетенція постають як умови консенсусу емпіричного прояву об'єктивної соціальної істини. Все, що відбувається в людській спільноті, є тим, що відбувається зі мною. Таким чином, взаєморозуміння є “мовчання”, що вже не потребує зайвих зусиль у спільному визначенні між “так” і “ні”, і є рівноцінним правді.

Новий зміст мови і комунікації можливий шляхом радикального перегляду засад відносин людини і світу. Мова і комунікація розкриваються як феномен орієнтації людини у нескінченному світі множинності унікальностей, досягнення соціальної гармонії в наближенні до істини, універсального специфічного середовища існування людини – комунікативного простору.

Видатний представник російської емігрантської філософії Ф.А.Степун порушує проблему соціальної істини як істини політичної. Філософ відзначає, всупереч твердженню про відносність істини, що шлях до істини для кожної думки залишається відкритий. Різні судження поєднуються в істину лише тоді, коли вони являють різні моменти її у вигляді принципової стійкості індивідуальних думок. “Із визнання принципової стійкості всіх думок виростає можливість

поєднання їх в одну систему, в якій вони завдяки суперечливій силі тяжіння – як зірки на небі – тримаються разом. Релятивістська стабільність цього духовного зіркового неба є, за Георгом Зіммелем, “єдино мислимими формами безперечно дійсної істини”. Слід зауважити, що Г.Зіммель виявив можливість пізнання істини в смислі практичного примирення думок, живої системи відношень, що набувають стійкості “зависання” на кшталт зірково-планетного світу. Так виникає деяка нестійка рівновага думок, що невпинно міняються і по суті “це єдина можливість досягнення політичної істини” [6, 139].

Ідея істини стає універсальною нормою всіх відносних істин людського життя: дійсного і можливого, безпосередньо торкаючись традиційних норм права, моралі, політики. Пошук шляху до комунікативної свободи – дійсного інтерсуб’єктивного порозуміння – уособлює універсальну життєву філософію, мета якої – *перетворення способу буття людини*, свідомо керованої нормативними ідеями розуму.

“Універсально-життєва філософія покликана ідеалізувати ці норми як об’єктивно-істинні, загальнообов’язкові, інтерсуб’єктивно значущі, всезагальні і необхідні, тим самим формуючи та теоретично утверджуючи безконечний сенс гуманістичних завдань культуротворчої діяльності розуму, спрямовуючи цю дійсність, вказуючи на людину як на кінцеву мету історичного розвитку будь-якої культури” [4, 134].

Постулювання комунікативної свободи виявляється пошуком кінцевого сенсу нормативно-цілових регулятивів діяльності людини, який, згідно з Е.Гуссерлем, повинен бути приведений у відповідність до духу ідеї істинної філософії, що усвідомлює остаточну мету завдань і цілей розуму.

Комунікативна свобода уможливлена мовною і комунікативною компетенцією, як ідеальне трансцендентне інтерсуб’єктивне порозуміння є надсвідомим прагненням духовної єдності індивідів і спільнот. Необхідність консенсусу як свідомого інтерсуб’єктивного порозуміння є перетворення *ідеальної* мети на *практичну* мету історичного розвитку людства.

1. Гадамер Г. Что есть истина // *Философская и социологическая мысль*. – 1992. – № 5. – С. 70-82.
2. Гадамер Г. Истина и метод. – М.: Прогресс, 1988. – 704с.
3. Гуссерль Е. Криза европейського людства і філософія // *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки: Хрестоматія*. – К.: Ваклер, 1996. – С.61-95.
4. Кошарний С. Філософія і культура в контексті онтологічного вчення класичної феноменології (Е. Гуссерль) // *Філософська думка*. – 1998. – № 4-6. – С.118-144.
5. Рікер П. Навколо політики. – К.: Дух літери, 1995. – 332с.
6. Степун Ф. А. Борьба либеральной и тоталитарной демократии вокруг понятия истины // *Вопросы философии*. – 1990. – № 3. – С. 137-144.
7. Хайдеггер М. О сущности истины // *Философские науки*. – 1998. – № 4. – С.96-104.
8. Шаповалов В. Ф. Плурализм мнений и социальная истина. Духовная ситуация времени // *Вестник МГУ. Серия 7. Философия*. – 1993. – № 6. – С. 56-66.

Галина Балута. Консенсус як мовно-комунікативна компетенція. В роботі розглядається шлях досягнення консенсусу як соціальної істини і проблеми її субстанційності. В статті наголошується, що консенсус є осередком сучасного інтерсуб'єктивного комунікативного простору.

Галина Балута. Консенсус как языково-коммуникативная компетенция. В работе рассматривается путь достижения консенсуса как социальной истины и проблема ее субстанциональности. В статье акцентируется, что консенсус является стержнем современного интерсубъективного коммуникативного пространства.

Halyna Baluta. Consensus as language-communicative competence. The article deals with the way of reaching of consensus as a social truth and the problem of its soneces. It stresses that consensus is a centre of a modern intersubjective communicative sphere.